

Płeć jako czynnik różnicujący warunki funkcjonowania osób niepełnosprawnych w środowisku wiejskim Lubelszczyzny

Wiesław Romanowicz¹, Józef Bergier¹, Dorota Tomczyszyn¹

¹ Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Romanowicz W, Bergier J, Tomczyszyn D. Płeć jako czynnik różnicujący warunki funkcjonowania osób niepełnosprawnych w środowisku wiejskim Lubelszczyzny. Med. Og Nauk Zdr. 2014; 20(3): 314–319. doi: 10.5604/20834543.1124664

Streszczenie

W wyniku powiększania się kapitału kulturowego kobiet, w ostatnim dziesięcioleciu w Polsce nastąpiły istotne zmiany w zakresie pełnienia ról przez kobiety i mężczyzn. Można stwierdzić, iż zaczynają zacierać się różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami w oczekiwaniach wobec pracy, czy roli odgrywanej w sferze publicznej. Różnice w pełnieniu ról kulturowych są w dalszym ciągu duże, co jest wynikiem tradycyjnego postrzegania kobiet i mężczyzn. Celem opracowania jest przeprowadzenie analiz ukazujących różnice w zakresie warunków materialnych osób niepełnosprawnych zamieszkujących obszary wiejskie.

Charakterystykę osób niepełnosprawnych pochodzących z terenów wiejskich województwa lubelskiego oparliśmy na materiale badawczym zebranym w 2010 roku, z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego według autorskiego kwestionariusza ankiety. Narzędzie badawcze składało się z 66 pytań, które dotyczyły różnych aspektów funkcjonowania osób niepełnosprawnych. W niniejszej pracy zależności zostały ukazane na podstawie 10 pytań z kwestionariusza. Przebadano 800 osób z niepełnosprawnością zamieszkujących obszary wiejskie województwa lubelskiego, w wieku 16–65 lat. Badania zostały zrealizowane na próbie adresowej pozyskanej z gminnych ośrodków pomocy społecznej. Dokonano kwotowego doboru grupy badawczej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w środowisku wiejskim Lubelszczyzny kobiety korzystniej oceniają swoją sytuację materialną niż mężczyźni, deklarują realnie wyższe dochody przypadające na jedną osobę w rodzinie oraz wykazują większą aktywność na rynku pracy.

Na podstawie prezentowanych badań przeprowadzonych w środowisku osób niepełnosprawnych można zauważyć zmianę pozycji kobiety w życiu społecznym i rodzinnym. Kobiety wyróżniają się większą aktywnością zawodową, czego dowodem jest fakt, że mniej kobiet niż mężczyzn utrzymuje się wyłącznie z dotacji państwowych w formie rent, zasiłków czy emerytur.

Słowa kluczowe

płeć, warunki materialne, osoby niepełnosprawne, wieś

WPROWADZENIE

Zmiany, jakie zaszły w ciągu ostatnich kilkunastu lat w Polsce, przyniosły zasadnicze przeobrażenia w pełnieniu ról przez kobiety i mężczyzn. Są one na tyle istotne, iż wymagają szczegółowych analiz nie tylko w zakresie prezentacji przeciwstawnych teorii opisujących płeć biologiczną czy kulturową, lecz przede wszystkim uwypuklenia różnorodnych ról, które nie zawsze są ze sobą spójne. Brak koherentności w zajmowanych przez kobiety i mężczyzn pozycjach społecznych dynamicznie wpływa na system stratyfikacji płci, który wynika z różnic w wielkości dochodów, władzy czy prestiżu. Sytuacja staje się jeszcze bardziej utrudniona w przypadku osób niepełnosprawnych, dla których podjęcie pracy i możliwość awansu społecznego staje się bardzo trudna.

Warto podkreślić, że w ostatnich latach obserwuje się korzystne tendencje w integracji osób niepełnosprawnych. Występuje jednak nadal wiele barier utrudniających osobom niepełnosprawnym aktywne funkcjonowanie, a głównymi z nich są: niski status materialny oraz ciągle niedostosowane środki transportu [1]. Jednak najważniejsze bariery, jak podje Smith [2], tkwią w świadomości osób niepełnosprawnych,

bariery te potęgują się przez fakt dużych trudności w znalezieniu pracy [3].

CEL PRACY

W kontekście intensywnie zmieniających się warunków funkcjonowania współczesnego człowieka określenie jakości życia jest przedsięwzięciem wielce złożonym i skomplikowanym. Jednym z ważniejszych aspektów wpływających na podwyższenie poziomu życia są warunki materialne. To one w dużym stopniu umożliwiają właściwy rozwój człowieka i zaspokojenie jego potrzeb. Jest to szczególnie ważne w przypadku osób niepełnosprawnych zamieszkujących środowiska wiejskie.

W niniejszym opracowaniu pragniemy ukazać różnice w zakresie warunków materialnych między kobietami i mężczyznami zamieszkałymi w środowiskach wiejskich. Sądzimy, że przyjęcie takiej płaszczyzny analiz pozwoli na odkrycie specyfiki funkcjonowania osób niepełnosprawnych w przestrzeni egzystencjalnej, której wymiernym aspektem będzie ich sytuacja materialna. Należy podkreślić, iż w pracach W. Dykcika [4], Z. Kazanowskiego [5], W. Otrębskiego [6] czy J. Sikorskiej [7] poruszane są problemy ekonomiczne funkcjonowania osób niepełnosprawnych, natomiast kontekst płci jest przedstawiony bardzo ogólnie.

Adres do korespondencji: Wiesław Romanowicz, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
E-mail: romanowicz@poczta.onet.pl

Nadesłano: 28 stycznia 2014 roku; Zaakceptowano: 8 maja 2014 roku

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych oraz stowarzyszenia kobiet niepełnosprawnych wskazują na brak aktualnych diagnoz społecznych dotyczących funkcjonowania osób niepełnosprawnych w kontekście różnic wynikających z płci [8], stąd powyższy artykuł, wychodząc naprzeciw tym sugestiom, ma również za zadanie częściowe wypełnienie pustki badawczej w zakresie analiz dotyczących płci jako czynnika różnicującego sytuację osób niepełnosprawnych. Sądzymy, że cel postawiony w tym artykule będzie możliwy do weryfikacji poprzez analizę następujących problemów szczegółowych:

1. Jak kobiety i mężczyźni oceniają stan materialny swoich rodzin?
2. Czy dochody pozwalają na zaspokojenie potrzeb badanych?
3. Co dla kobiet i mężczyzn stanowi podstawowe źródło dochodów?

Pewną konkretyzacją sformułowanych problemów będzie przedstawienie aktualnej sytuacji materialnej badanych oraz posiadanie udogodnień cywilizacyjnych w postaci sprzętu domowego i wyposażenia mieszkań. Sądzymy, że wyjaśnienie tych problemów na podstawie zebranych danych, uzyskanych w badaniach terenowych przeprowadzonych na terenach wiejskich, przyczyni się do odkrycia pewnych zależności dotyczących sytuacji materialnej badanych w kontekście płci.

MATERIAŁ I METODA

Charakterystykę osób niepełnosprawnych pochodzących z terenów wiejskich województwa lubelskiego oprzemy na podstawie materiału zebranego w 2010 roku, z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, według autorskiego kwestionariusza ankiety. Kwestionariusz został zbudowany z pytań zamkniętych i otwartych. Narzędzie badawcze składało się z 66 pytań, które dotyczyły różnych aspektów funkcjonowania osób z niepełnosprawnością. W niniejszym opracowaniu ukazano szczegółowe zależności z wykorzystaniem 10 pytań kwestionariusza ankiety. Przebadano 800 osób z niepełnosprawnością zamieszkujących obszary wiejskie województwa lubelskiego, w wieku 16–54 lata. Badania zostały zrealizowane na próbie adresowej pozyskanej z gminnych ośrodków pomocy społecznej. Dokonano kwotowego doboru grupy badawczej. Założono, że będą to osoby reprezentujące gminy rozmieszczone w różnych częściach województwa, zarówno kobiety, jak i mężczyźni (między grupami mogły być różnice do 10%), w różnym wieku, z różnym stopniem niepełnosprawności. Ankieterami byli w większości pracownicy socjalni lub osoby znające specyfikę funkcjonowania osób z niepełnosprawnością (będące osobami niepełnosprawnymi lub opiekujące się takimi osobami). Taka procedura umożliwiła dobry kontakt ankietera z osobą badaną i dała podstawę do przypuszczeń, że uzyskane odpowiedzi były szczere, rzetelne i wiarygodne [9]. Badaniami objęto 24 gminy z województwa lubelskiego: Biała Podlaska, Biłgoraj, Bychawa, Dubienka, Goraj, Horodło, Janów Podlaski, Konstantynów, Łęczna, Łuków, Miączyn, Michów, Niedźwiada, Rokitno, Sitno, Telatyn, Trzebieszów, Trzydnik Duży, Turubin, Uchanie, Ułęż, Uścimów, Wisznice, Włodawa. Grupę badawczą w 55% stanowili mężczyźni, a w 45% kobiety.

Uwzględniając strukturę wiekową, zauważono stosunkowo równoległy rozkład wieku badanych. Najwięcej respondentów znajdowało się w przedziale 46–55 lat – 29,25%

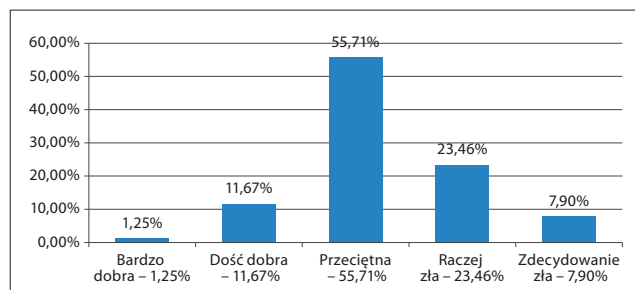
i 26–35 lat – 23,75%. Natomiast najmniejszą reprezentatywność posiadały przedziały brzegowe: 16–25 lat – 15,63% i osoby powyżej 55 lat – 12,25%. Z danych ogólnych należy odnotować, że wśród respondentów 53,32% stanowiły osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, 27,66% z lekkim, a 19,02% ze znacznym.

Ważną cechą niepełnosprawności jest jej rodzaj. Z danych empirycznych wynika, że największą grupę tworzyli respondenci z dysfunkcją narządu ruchu (36,17%) oraz uskarżający się na przewlekłe choroby somatyczne (22,65%). Kolejne 14,27% grupy charakteryzowały zaburzenia równowagi nerwowej, emocjonalnej oraz zdrowia psychicznego. Prawie co dziesiąta osoba badana posiadała zaburzenia percepcji wzrokowej. Obniżoną sprawność intelektualną deklarowało 8,26% grupy, chociaż należy zaznaczyć, że były to osoby wyłącznie lekko upośledzone umysłowo. Niewielką część grupy stanowiły osoby z zaburzeniami percepcji słuchowej i z zaburzeniami mowy.

WYNIKI BADAŃ

Wielu badaczy problematyki niepełnosprawności podkreśla związek, jaki zachodzi między pracą zarobkową a statusem ekonomicznym rodziny. Rodziny, w których znajduje się osoba niepełnosprawna z reguły charakteryzują się niższym statusem ekonomicznym. Sytuacja ekonomiczna może być nie tylko warunkiem dobrego startu i rozwoju człowieka, lecz może też być czynnikiem wpływającym na segregację społeczną czy też odrzucenie.

Zmienną, która ma duże znaczenie społeczne, jest sytuacja materialna badanych. Na rys. 1. uszczegółowiono odczucia badanych o ich sytuacji materialnej.

Rycina 1. Ocena sytuacji materialnej badanych

Ocena sytuacji materialnej z reguły jest klasyfikacją typowo subiektywną, jednak zauważana asymetria pomiędzy ocenami pozytywnymi i negatywnymi uświadamia nam trudną sytuację materialną osób niepełnosprawnych żyjących na terenach wiejskich Lubelszczyzny. Taki stan może być spowodowany faktem, że niewielu badanych pracuje zarobkowo, o czym przekonamy się z dalszych analiz. Natomiast pozostali utrzymują się z rent bądź innych źródeł, które zabezpiecza państwo.

Tabela 1. Sytuacja materialna rodziny a pleć (w %)

Płeć	Bardzo dobra	Dość dobra	Przeciętna	Raczej zła	Zdecydowanie zła	Razem
Kobieta	1,4	15,4	56,5	19,8	6,9	100
Mężczyzna	1,1	8,5	55,1	26,5	8,8	100
Ogółem	1,2	11,7	55,7	23,5	7,9	100

Analizując sytuację materialną badanych pod względem płci (na podstawie tab.1.) widzimy, że kobiety lepiej oceniają swoją sytuację materialną niż mężczyźni. Należy zauważyć, że kategorię odpowiedzi pozytywnych – bardzo dobra i dość dobra sytuacja materialna – łącznie wybrało 16,8% wszystkich kobiet i 9,6% mężczyzn. Natomiast negatywnie swoją sytuację materialną określa 35,3% mężczyzn i 26,7% kobiet. Powyższe zestawienie sygnalizuje, że kobiety inaczej niż mężczyźni oceniają swoją sytuację materialną. Testy statystyczne informują o istnieniu istotnych zależności na poziomie Chi-kwadrat – 12,83243, $p = 0,01213$. Nasuwają się pytania: Co jest przyczyną takiej oceny? Czy na taką ocenę ma wpływ realna sytuacja materialna wynikająca z dochodów, czy jej źródłem są subiektywne potrzeby wynikające z różnicy płci? Pewnym rozstrzygnięciem tych wątpliwości będzie zestawienie miesięcznych dochodów na jednego członka rodziny.

Tabela 2. Wielkość dochodów netto na jedną osobę w rodzinie w ciągu miesiąca a płeć (w %)

Płeć	do 399 zł	400–599 zł	600–1000 zł	1001–1500 zł	powyżej 1500 zł	Razem
Kobieta	35,3	37,2	23,1	4,4	0	100
Mężczyzna	48,8	31,1	17,1	2,8	0,2	100
Ogółem	42,7	33,9	19,8	3,5	0,1	100

Z tabeli 2. jednoznacznie wynika, że kobiety wykazują wyższe dochody w swoich rodzinach niż mężczyźni (Chi-kwadrat – 20,99601, $p = 0,00032$). Największe różnicowanie jest zauważalne w najniższym przedziale dochodów – do 399 złotych. W pozostałych przedziałach różnice już nie są tak istotne.

Należy zaznaczyć, że ponad 2/3 całej badanej grupy posiada mniej niż 599 złotych na jedną osobę w rodzinie, a 42,7% deklarowało sumę mniejszą od 399 złotych miesięcznie. Ponad 1000 złotych miesięcznie na jednego członka rodziny posiada zaledwie 3,5% respondentów, a powyżej 1500 złotych 0,13%. Pozostała część osób niepełnosprawnych – 19,82% – dysponuje kwotą w przedziale 600–1000 złotych na jedną osobę w rodzinie.

Sytuacja materialna ma ogromny wpływ na jakość funkcjonowania jednostek w społeczeństwie. Wypada zauważyć, że powyższa zależność jest jeszcze bardziej zauważalna wśród osób niepełnosprawnych, pozwala bowiem na pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Dzięki pracy jednostki dysfunkcyjne (bez względu na rodzaj niepełnosprawności) mogą nie tylko uzyskiwać niezbędne dochody, ale także przyspieszać proces rehabilitacji i uzyskania optymalnej dla danej dysfunkcyjności samodzielności. Praca zawodowa w życiu osoby niepełnosprawnej pełni również funkcję socjalizacyjną poprzez umożliwienie kontaktu interpersonalnego, a także wypełnienie czasu wolnego [10].

Charakterystyczna dla Polski jest niewielka aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością. Współczynnik aktywności zawodowej (czyli procentowy udział osób aktywnych zawodowo, tj. pracujących oraz bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy), przy średniej unijnej wynoszącej ok. 45%, w Polsce w roku 2010 wynosił 17,0% dla osób niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej, zaś dla osób w wieku produkcyjnym 25,9%. Dla porównania – w populacji osób sprawnych wskaźniki te były kilkukrotnie wyższe i wynosiły odpowiednio 60,4% oraz 76,2% [11].

W województwie lubelskim w całym 2009 roku zarejestrowano 6743 osoby niepełnosprawne (44,5% kobiet i 55,5% mężczyzn), w tym 5245 (77,8%) bezrobotnych i 1498 (22,2%) osób poszukujących pracy, niemających zatrudnienia. Warto zwrócić uwagę na fakt, że statystyka urzędów pracy uwzględnia jedynie osoby oficjalnie zarejestrowane jako bezrobotne bądź poszukujące pracy. Rozmiar zjawiska bezrobocia wśród osób niepełnosprawnych jest zatem nieporównanie większy od oficjalnych danych [12].

Z raportu *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim (...)* wynika, że 72,6% badanych nigdzie nie pracuje i utrzymuje się głównie z emerytur, rent czy zasiłków, 15% pracuje poza rolnictwem, 4,7% w rolnictwie, 3,2% łączy pracę w rolnictwie i poza nim, a 4,4% podaje inne źródła [9].

Tabela 3. Źródła dochodów a płeć (w %)

Płeć	Praca poza rolnictwem	Praca poza rolnictwem i pracą w gospodarstwie rolnym	Praca w gospodarstwie rolnym	Źródła niezarobkowe	Inne źródła	Razem
Kobieta	21,2	3,3	5,0	66,6	3,9	100
Mężczyzna	9,8	3,2	4,6	77,6	4,8	100
Ogółem	15,1	3,2	4,7	72,5	4,5	100

Analiza źródeł dochodów w kontekście płci wskazuje na różnicowanie (tab. 3). Cechą charakterystyczną powyższego zestawienia jest to, że znacznie więcej kobiet (21,2%) niż mężczyzn (9,8%) pracuje poza rolnictwem. Natomiast więcej mężczyzn (77,6%) niż kobiet (66,6%) utrzymuje się ze źródeł niezarobkowych, którymi są świadczenia państwa w postaci rent czy zasiłków. Ogólnie 33,4% niepełnosprawnych kobiet i 22,4% mężczyzn mieszkających na wsi pracuje zawodowo. Przeważnie w sektorach niezwiązanych z rolnictwem. Należy nadmienić, że analizowana zależność nie posiada charakteru istotnego statystycznie.

Powyższe uwagi przeczą obiegowym twierdzeniom, które sugerują, że kobiety podejmują pracę, ponieważ zmusza je do tego sytuacja materialna. W przypadku osób niepełnosprawnych nie ma to żadnego uzasadnienia, bowiem z racji swojej dysfunkcyjności zarówno kobiety, jak i mężczyźni mogą w identyczny sposób korzystać z pomocy instytucjonalnej. Stąd należy potwierdzić sugestie innych badaczy, że płeć nie jest czynnikiem różnicującym oczekiwania wobec pracy oraz to, że kobiety nie preferują takich rodzajów pracy, które umożliwiają im łatwiejsze godzenie obowiązków rodzinnych i traktowania pracy jako aktywności drugoplanowej [13]. Powyższe zestawienie może sugerować częściową zmianę ról społecznych w zakresie postaw wobec pracy oraz przemian kulturowych zachodzących w społeczeństwie polskim. Interesujące jest to, że owe przemiany dotyczą również osób niepełnosprawnych zamieszkałych w środowiskach wiejskich.

Tabela 4. Miejsce zamieszkania a płeć (w %)

Płeć	W domu wolnostojącym	W bloku	Wynajmując mieszkanie	W domu pomocy społecznej	Razem
Kobieta	77,1	19,6	3,0	0,3	100
Mężczyzna	83,9	14,2	1,6	0,3	100
Ogółem	81,1	16,6	2,2	0,1	100

Niezwykle ważnym elementem, który wpływa na poziom życia człowieka, jest mieszkanie (tab. 4). Jest to przestrzeń, w której toczy się życie całej rodziny. Cechy fizyczne mieszkania, jego lokalizacja i charakter otoczenia, kształt i wewnętrzne rozplanowanie, materiał użyty przy budowaniu, naświetlenie i wymiana powietrza, wyposażenie, stan techniczny, poziom utrzymania oraz sposób użytkowania mają decydujący wpływ na warunki higieniczne, zdrowie fizyczne i psychiczne zamieszkujących je osób. Generalnie z naszych badań wynika, że więcej mężczyzn niż kobiet mieszka w domu wolnostojącym. Natomiast kobiety częściej mieszkają w domu wielorodzinnym. Nieznaczny odsetek badanych wynajmuje mieszkanie bądź mieszka w domu pomocy społecznej. Zależności te nie posiadają charakteru istotnego statystycznie.

Tabela 5. Standard mieszkania a płeć (w %)

Płeć	Bieżąca woda		Bieżąca ciepła woda		Centralne ogrzewanie		Kanalizacja	
	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
Kobieta	94,2	5,8	69,5	30,5	74,9	25,1	63,0	37,0
Mężczyzna	87,4	12,6	56,3	43,7	63,1	36,9	49,8	50,2
Ogółem	90,5	9,5	62,4	37,6	68,5	31,5	55,8	44,2
	Chi-kwadrat – 14,56268 p=0,00014		Chi-kwadrat – 10,65607 p=0,00110		Chi-kwadrat – 12,72098 p=0,00036		Chi-kwadrat – 13,92583 p=0,00019	

Istotnym elementem wpływającym na jakość życia jest wyposażenie miejsca zamieszkania (tab. 5). Z uwagi na to, że respondenci pochodzą ze środowiska wiejskiego analizie poddano standard mieszkania. Zapytano badanych, czy w ich miejscu zamieszkania jest bieżąca woda, ciepła woda, centralne ogrzewanie i kanalizacja. Należy odnotować, że we wszystkich wskaźnikach kobiety częściej od mężczyzn deklarują fakt posiadania wskazanych udogodnień. Na podstawie badań ilościowych trudno jednoznacznie wyjaśnić tę zależność, stąd należy przypuszczać, że być może jest to spowodowane większą troską kobiet o dom jako miejsce zamieszkania. Podobne tendencje w kontekście płci możemy odnotować w przypadku wyposażenia mieszkań. Warto nadmienić, że wszyscy badani posiadali lodówkę, kuchenkę gazową lub elektryczną. Natomiast 66,8% badanych w swoim gospodarstwie domowym miało pralkę automatyczną, zamrażarkę 64,3%, ok. 52% komputer i 34,2% samochód. Najbardziej luksusowym przedmiotem, będącym w posiadaniu badanych osób, była zmywarka, którą posiadało zaledwie 6,4% respondentów.

Deklarowany przez kobiety wyższy standard mieszkań, jak i wyższe dochody musiały spowodować rozbieżności w ocenie zmiany, jaka zaszła w sferze warunków mieszkaniowych na przestrzeni dwóch ostatnich lat (tab.6.).

Tabela 6. Zmiana warunków mieszkaniowych a płeć (w %)

Płeć	Poprawiły się	Pogorszyły się	Nie zmieniły się	Razem
Kobieta	17,9	12,8	69,3	100
Mężczyzna	13,1	15,8	71,1	100
Ogółem	15,2	14,3	70,5	100

Kobiety w tym względzie wykazują więcej optymizmu i częściej niż mężczyźni informują o poprawie warunków mieszkaniowych. Cechą charakterystyczną niniejszego

zestawienia jest fakt, że więcej mężczyzn mówi o pogorszeniu warunków mieszkaniowych – 15,8%, niż poprawie – 13,1%. Analizowane zależności nie posiadają charakteru istotnego statystycznego.

Niezmiernie ważnym czynnikiem wpływającym na sytuację życiową współczesnego człowieka jest wykształcenie. W Polsce osoby niepełnosprawne legitymują się znacznie niższym poziomem wykształcenia niż osoby sprawne. Z danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, iż w ciągu ostatnich lat następował stopniowy wzrost udziału w populacji niepełnosprawnych osób z co najmniej średnim poziomem wykształcenia – do wysokości 32,1% w 2009 roku. Udział osób niepełnosprawnych posiadających wyższe wykształcenie w 2009 roku wynosił zaledwie 5,9% [12].

Tabela 7. Wykształcenie badanych a płeć (w %)

Płeć	Niepełne podstawowe	Podstawowe	Zawodowe	Średnie	Wyższe z tytułem inżyniera lub licencjata	Wyższe magisterskie	Razem
Kobieta	0,8	21,5	37,2	32,5	1,9	6,1	100
Mężczyzna	2,1	34,3	40,1	19,6	2,1	1,8	100
Ogółem	1,6	28,6	38,7	25,4	2,0	3,7	100

Powyższe zestawienie ukazuje zróżnicowanie wykształcenia badanych z uwzględnieniem płci (tab.7.). Generalnie można stwierdzić, że większy odsetek kobiet niż mężczyzn posiada wykształcenie wyższe i średnie. Natomiast mężczyźni częściej posiadają wykształcenie niepełne podstawowe lub podstawowe. Testy chi – kwadrat w tym względzie wskazują istotność statystyczną (Chi – kwadrat – 36,23987, p < 0,0001). W porównaniu z zaprezentowanymi powyżej danymi ogólnopolskimi, osoby niepełnosprawne mieszkające w środowisku wiejskim Lubelszczyzny legitymują się nieznacznie niższym poziomem wykształcenia. Zaledwie 3,7% badanych posiada wykształcenie magisterskie, a 2% ma ukończone studia pierwszego stopnia. Natomiast wykształcenie na poziomie średnim uzyskało 25,4% badanych. Przeważa wykształcenie zawodowe – 38,7% [9].

DYSKUSJA

We współczesnym świecie — jak pisze U. Beck — globalizacja ryzyka współwystępuje z globalizacją gospodarczą, a powszechna konsumpcja, konkurencyjność, a także rywalizacja w zdobywaniu pożądaných dóbr niejako kreują współczesną tożsamość ludzi [14]. Stąd, według A. Nowak, osoby niepełnosprawne często negatywnie odbierają zmiany społeczne, rodzi się w nich poczucie osamotnienia i zagubienia. Traktowane są jako odrębna grupa odbiegająca od standardów, postrzegane są jako grupy mniejszościowe, poddawane praktykom dyskryminacyjnym, co przejawia się w przyznaniu im gorszego miejsca w społeczeństwie. Osoby niepełnosprawne w Polsce często nie nadążają za dokonującymi się zmianami i nie mogą sprostać współczesnym wymaganiom [15].

W tym kontekście A. Radziewicz-Winnicki postuluje konieczność zwiększenia zainteresowania opinii społecznej w naszym kraju wieloma problemami i sytuacjami szczególnie trudnymi — w egzystencji osób niepełnosprawnych — wymagającymi niesienia zorganizowanej pomocy. Chodzi przede wszystkim o to, aby znieść wszelkie bariery społeczne

ograniczające szanse ludzi upośledzonych, zatem po części marginalizowanych (bądź też wykluczonych), bariery ich pomyślnej partycypacji w życiu publicznym [16].

Pewnym truizmem jest twierdzenie, że praca jest wartością i pełni ważne funkcje społeczne. Jednak w życiu osób niepełnosprawnych jest ona szczególnie istotna z uwagi na aspekt rehabilitacyjny i kompensacyjny, który minimalizuje ich ograniczenia. Ważnym elementem pełnego uczestnictwa jednostki w życiu społecznym jest praca zarobkowa. To ona zazwyczaj daje jednostce możliwość spełnienia, stabilizacji i polepszenia warunków materialnych. W szczególnie trudnej sytuacji wobec rynku pracy znajdują się osoby niepełnosprawne, które z uwagi na swoje uwarunkowania mają ograniczony dostęp do ofert pracy. Współczesne założenia ekonomii społecznej ogniskują się wobec idei wzmocnienia struktury społecznej poprzez otwarcie się na osoby, którym grozi marginalizacja społeczna i zawodowa. Dodatkowym wzmocnieniem struktury społecznej są, według Komorskiej, działania nakierowane na tworzenie partnerstwa lokalnego zarówno z samorządem, podmiotami gospodarczymi, jak i społecznymi [17].

Zdaniem M. L. Belezy, trudności, z jakimi borykają się niepełnosprawni mężczyźni oraz niepełnosprawne kobiety, nie są takie same, mają bowiem różne przyczyny i w dużym stopniu wynikają z ról społecznych stereotypowo przypisywanych kobietom i mężczyznom. Według Belezy, dyskryminacja kobiet z ograniczeniami sprawności ma to samo podłoże co zjawisko dyskryminacji wobec kobiet w ogóle, choć w przypadku kobiet z ograniczeniami sprawności mamy do czynienia z niekorzystną kumulacją czynników dyskryminujących. Kobiety z ograniczoną sprawnością doświadczają tych samych form dyskryminacji co kobiety sprawne, jednak napotykają dodatkowe bariery, których doświadczają też niepełnosprawni mężczyźni. Kobiety są często, w stopniu wyższym niż mężczyźni, traktowane jako jednostki niesamodzielne i potrzebujące wsparcia [18].

Przedstawione w tym artykule dane empiryczne potwierdzają sugestie, że płeć jest czynnikiem różnicującym warunki funkcjonowania osób niepełnosprawnych w środowisku wiejskim. Kobiety w wielu aspektach życia codziennego posiadają lepszą sytuację życiową wyrażoną poziomem warunków funkcjonowania gospodarstwa domowego. Bezpośrednim potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są np. deklaracje badanych na temat wyposażenia mieszkań. Poddane analizie wskaźniki dotyczące standardu mieszkań we wszystkich wymiarach wykazują wyższe tendencje u kobiet niż mężczyzn. Na takie postawy mają wpływ w dużym stopniu wyższe dochody osiągane przez kobiety, których zasadnicze źródło znajduje się w działalności pozarolniczej.

Obiektywna sytuacja życiowa kobiet pokrywa się z subiektywną oceną jakości życia. Kobiety w tym aspekcie wykazują większą pogodę ducha i optymizmu, częściej od mężczyzn informując o poprawie warunków mieszkaniowych. Natomiast mężczyźni częściej sygnalizują pogorszenie się warunków mieszkaniowych.

Powyższe rozważania dotyczą ogólnych problemów wynikających ze zróżnicowania sytuacji materialnej osób niepełnosprawnych w kontekście płci, nie uwzględniają natomiast specyficznych trudności wynikających z poszczególnych rodzajów niepełnosprawności. Niemniej rodzaj wykonywanej pracy, źródła dochodów czy bezrobocie wśród niepełnosprawnych powinno być przedmiotem rozważań wielu dyscyplin naukowych i dziedzin życia społecznego,

ponieważ konsekwencja braku możliwości samorealizacji i nadmierna stratyfikacja wpływa niekorzystnie nie tylko na funkcjonowanie tych osób, lecz również zaburza cały system społeczny. W tym kontekście podejmowane analizy i badania, które dotyczą osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem płci jako czynnika różnicującego warunki funkcjonowania, są istotne z uwagi na poznanie szerszego kontekstu tego zagadnienia oraz ukazania wieloaspektowych uwarunkowań sytuacji materialnej tej grupy społecznej. Mamy nadzieję, że będą one inspirowały badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe do wnikliwszych analiz i bardziej szczegółowych ustaleń.

WNIOSKI

- Zwiększający się kapitał kulturowy kobiet umożliwia zmianę pozycji kobiet w życiu społecznym. Ten sam kierunek zmian możemy zauważyć w przypadku osób niepełnosprawnych. Należy odnotować, że kobiety legitymują się wyższym wykształceniem niż mężczyźni.
- Na podstawie analiz przeprowadzonych w środowisku wiejskim Lubelszczyzny należy stwierdzić, że ocena warunków materialnych przez kobiety i mężczyzn jest niejednorodna. Generalnie kobiety wyżej od mężczyzn oceniają swoją sytuację materialną.
- Cechą charakterystyczną prezentowanych w tym opracowaniu danych jest fakt, że kobiety deklarują realnie wyższy dochód przypadający na jedną osobę w rodzinie niż mężczyźni oraz większą aktywność na rynku pracy. Konsekwencją tej aktywności jest niższy odsetek kobiet niż mężczyzn utrzymujących się wyłącznie z dotacji państwowych w formie rent, zasiłków czy emerytur.
- W wyniku przeprowadzonych analiz okazało się, że standard mieszkań, wielkość dochodów i sytuacja materialna rodziny w odniesieniu do płci wykazywały zależność o charakterze istotnym statystycznie, natomiast płeć nie miała istotnego statystycznie wpływu na takie zmienne jak miejsce zamieszkania, zmiana warunków mieszkaniowych i źródła dochodów.

PIŚMIENNICTWO

1. Bergier B, Bergier J, Kubińska Z. Environmental determinants of participation in tourism and recreation of people with varying degrees of disability. *Journal of Toxicology and Environmental Health* 2010; Part A (73): 1134–1140.
2. Smith WR. Leisure of disabled tourists; barriers to participation. *Ann Tour Res.* 1987; 14: 376–389.
3. Kerr IL, Dattilo I, O'Sulliran D. Use of recreation activities as positive coping with chronic stress and mental health outcomes associated with unemployment of people with disabilities. *Work* 2012; 43(3): 279–292.
4. Dykik W. Pedagogika specjalna wobec aktualnych sytuacji i problemów osób niepełnosprawnych. Poznań: Wydawnictwo UAM; 2005.
5. Kazanowski Z. Sytuacja ekonomiczno-społeczna rodzin młodzieży upośledzonej w stopniu lekkim. Komunikat z badań. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*; 1999, t. XIX.
6. Otrębski W. Osoby z upośledzeniem umysłowym na rynku pracy. Lublin: TN KUL; 2001.
7. Sikorska J. Materialne warunki życia osób niepełnosprawnych. W: Mikulski J, Auleytner J, (red.). *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Wyd. WSP TWP; 1996.
8. Góral A. Sytuacja kobiet niepełnosprawnych w Polsce. Inicjatywa kobiet.
9. Tomczyszyn D. Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością w opiniach osób niepełnosprawnych pochodzących z terenów wiejskich

- województwa lubelskiego. W: Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim. Raport z badań. Biała Podlaska: Wyd. Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej; 2011: 31–38.
10. Frączek P. Determinanty aktywności osób niepełnosprawnych na rynku pracy. *Polityka Społeczna*. 2003; 11–12: 11.
 11. Szczupał B. Aktywizacja zawodowa i zatrudnienie osób z niepełnosprawnością na współczesnym rynku pracy – wybrane uwarunkowania i rozwiązania praktyczne. W: Tomczyszyn D, Romanowicz W, (red.). *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*. Biała Podlaska: Wyd. Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej; 2012: 152.
 12. Kirenko J, Sarzyńska E. Raport z analizy dokumentów dotyczących stanu prawnego osób niepełnosprawnych na rynku pracy, kierunków działalności wybranych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych w obszarze aktywizacji oraz danych statystycznych pokazujących aktywność i położenie osób niepełnosprawnych na rynku pracy. W: Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim. Raport z badań. Biała Podlaska: Wyd. PSW JP II; 2011: 18–20.
 13. Siemińska R. Przemiany płci kulturowej. Między systemami wartości a rolami społecznymi. W: Marody M, (red.). *Wymiary życia społecznego*. Warszawa: Scholar; 2007: 320–341.
 14. Beck U. *Społeczeństwo ryzyka*. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa: Scholar; 2002: 15.
 15. Nowak A. Zagrożenie wykluczeniem społecznym kobiet niepełnosprawnych. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego; 2012: 9.
 16. Radziewicz-Winnicki A. „Piętno” jako traumatyczny stan doznawanego upośledzenia społecznego. W: Gajdzica Z, (red.). *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*. Kraków: Impuls; 2009: 19.
 17. Komorska M. Rola ekonomii społecznej w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych. W: Tomczyszyn D, Romanowicz W, (red.). *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*. Biała Podlaska: Wyd. Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej; 2012: 144.
 18. Beleza ML. *Discrimination against Women with Disabilities*. Strasbourg: Council of Europe; 2003.

Gender as a factor differentiating conditions of functioning of the disabled in the rural environment of Lublin Region

Abstract

As a result of the growth of women's cultural capital during last ten years in Poland, meaningful changes have been observed in the area of performance of roles by females and males. It may be presumed that the differences between females and males are becoming increasingly blurred concerning the expected job or social role played in the public sector. Differences in performing cultural roles are still large, which is the result of traditional perception of men and women. The aim of the presented study is the performance of analyses showing differences in material standard of the disabled living in rural environments.

The characteristics of the disabled rural inhabitants of the Lublin Region was based on research material collected in 2010, using the diagnostic survey method according to the questionnaire designed by the author. The research instrument contained 66 closed and open questions, which concerned various aspects of functioning of the disabled. In this study the relationships were shown using 10 questions from the questionnaire. The investigations covered 800 disabled, aged 16–65 living in the rural areas of the Lublin Region, conducted using the questionnaire mailed to the sample of addresses obtained from the commune social security centres.

The results of the study confirmed that in the rural environment of the Lublin Region women evaluated their material standard in more positive terms, compared to males, declared a higher real income per family member, and showed higher activity in the labour market.

Key words

gender, material standard, disabled, rural area